

Bölge Uzmanı ile Söyleşi / Interview with Regional Expert

Hiyerarşinin Hüküm Sürdüğü Ülke: Çin

Söyleşi: Doç. Dr. Gürhan Kırilen (G. KIRİLEN)

Söyleşi Yapan: Arş. Gör. Aybala Lale (AL)

Söyleşi Yapılan Tarih: 20 Haziran 2019

Söyleşi Yapılan Yer: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF), ANKARA

AL: Çin ve Çin kültürüne dair neler söyleyebilirsiniz? Çini Çin yapan temel unsurlar nelerdir?

G. KIRİLEN: Bu tabii çok etraflıca cevaplandırılması gereken bir soru. Ama tarihsel süreç içerisinde anlamaya çalıştığımız zaman kültürün kökeninde ortaya çıktığı süreçte temelde iki kaynaktan beslendiğini söyleyebiliriz. Bunlardan biri Güney ya da daha önceleri Güneydoğu ile özdeşleşen ‘Yi 夷’ Çince tabiriyle “Doğudaki Yi Kültürü 东夷”; bunun karşısında da daha sonra Xia 夏 kültürünün devam ettirdiği ve onlardan bin yıl kadar sonra Zhouların sahiplendiği Kuzey ve Kuzeybatıyla ilişkilendirilen bir kültür çevresi var. Bu ise yabancı halklardan Di ve Rong kaynağından besleniyor. Bu iki kültür çevresi Çince tabirle Zhong Yuan (merkezi düzlükler 中原) diye bilinen coğrafyaya çağlar boyu farklı vesilelerle göç eden nüfusun oluşturduğu bir merkez yaratıyor. Di adı 狄, daha sonra karşımıza çıkan anlatıların tümünde Hun ve Türk kültür çevresinden halkları tanımlamak için kullanılıyor. Bunu basitleştirip bir terimin kapsadığı alanın genişletilerek Türk kültür çevresini de içine alması şeklinde düşünmemek icap eder. Aksine, henüz en erken devirlerde dahi Di olarak anılan insanların kuzeyden, diyelim ki Altay kültür çevresinden Sarı Irmak havzasının güneyine gelen insanlar olduğunu görmek gerek. Sarı Irmak havzasının, henüz Çinlilik oluşmadan evvel Altay halklarıyla iskân edildiği düşüncesi daha doğrudur.

Temelde Çin’i Çin yapan unsurlar nelerdir diye baktığımız zaman, Çin kültürü diyebileceğimiz yeknesak bir kültür formunun ancak daha sonra Zhoular 周 döneminde ortaya çıktığını görüyoruz. Burada da en önemli süreç sanırım Konfüçyüs ve zamanıdır. Konfüçyüs döneminde geleneksel kültürün birikimi belli bir potada toplanmış, aşağı yukarı birbirine yaklaşan değerler silsilesi ve değişik bir ahlak anlayışı da bu kültür çevresini oluşturmuştur. Çok uzun süredir tartışılmalı konulardan bir tanesi Çin milli bir zaviyeden

Kırılan, Hiyerarşinin Hüküm Sürdüğü Ülke: Çin

anlaşılabilir mi yoksa burası bir kültür merkezidir ve kültür çerçevesinde mi anlaşılabilir? Ben de yine eski hocalarımızın takip ettiği tarzda bunun milli bir yönünün olmadığını, milli yönünün modern ulus devlet fikriyle şekillendiğini ve bugünkü formunu aldığını, daha çok kültür ve davranış biçimleri, insani ilişkilerin nasıl düzenleneceği şeklindeki yerleşikleşmiş ve "etiket (li 禮)" tabir edilen törensel davranışlarda kendisini gösterdiğini söyleyebilirim. Kısacası Çin kültürü katman katman oluşmuştur ve buna Türk kültür çevresinin katkısı sandığımızdan daha çok olmuştur diyebiliriz.

AL: Çinli ve Çin zihniyetini şekillendiren hususlar nelerdir?

G. KIRILEN: Bu unsurlar tarihsel gelişim süreci içerisinde farklı katmanlarda karşımıza çıkabilir. Ancak kısaca özetleyecek olursak bunun Çin yazısı olduğunu söyleyebiliriz. Pek çok araştırmacı yazının tek başına bunu oluşturabilecek yani bir zihniyet ya da bir değerler sistemi oluşturabilecek yeterlikte olmadığını düşünür. İşin manevi kısmının, kültürel özelliklerin farklılaşabileceğini dile getirir. Bunun için bağıntıları kültür verilerinde aramayı tercih eder. Ancak kültürün taşıyıcısı dil olduğu için biz bunu ancak onun içinde bulabiliriz. Resim formunun yanında Çin dilinin temel özelliği yalınlaşma özelliğidir. O yüzden pek çok şey çok yalın görünür. Bunun ötesinde batıda gelişen ya da bizim ehli kitap geleneğinde gördüğümüz tahlilden ziyade, tasvirin önemli olduğu anlaşılabilir. Ama Çin zihniyetini eğer kültür çerçevesinde anlamaya çalışırsak, yine dil içerisinde köşe başlarını tutan belli başlı kavramlar karşımıza çıkar. Bu kavramların başındaysa kimilerinin "insan sevgisi" şeklinde tercüme ettiği ama aslen "*beşerî münasebet*" anlamına gelen "*ren 仁*" gelir ki düşünme alışkanlıklarının bu kavram ekseninde şekillendiğini düşünebiliriz. Bu kavram ikiye ayrılır: Bir tanesi *shu 恕*, diğeryse *zhong*'dur 忠. Bunlardan ikincisi "sadakat" anlamında; ilkiyse "diğerkâm" anlamındadır. Diğerkâmlık, kişinin kendini bir başkasının yerine koyabilmesidir. Sadakati açıklamaya gerek yok. Bu iki kavram özü itibariyle yine bir başka Çince kavrama bağlanarak anlaşılabilir. O da *xiao*'dır. "*Hayırlı evlat*" şeklinde Türkçeye tercüme edilir. Ama hayırlı evlat çok yerinde bir tercüme değildir. *Xiao 孝* özü itibariyle "*sıradüzen*" ya da "*hiyerarşi*" demektir. Böyle baktığımızda, "insan" ve "iki" im-işaretlerinin yan yana geldiği "*beşerî münasebet*" "*hiyerarşi*"ye kökten bağlıdır. Dolayısıyla insanlar arasındaki eşit ilişki, bütün Çin klasiklerinde ve Konfüçyüsçü yazında gördüğümüz üzere, tüm *beşerî münasebetin* ve sosyal yapının çok küçük bir kısmını oluşturur. Geriye kalan belki

Kırılan, Hiyerarşinin Hüküm Sürdüğü Ülke: Çin

yüzde doksan, doksan beş diyebileceğimiz orandaki insan ilişkileri hep hiyerarşik bir düzlemde kendisini gösterir. Bu manada az önce sözünü ettiğimiz "sadakat" ve "diğerkâmlık" önemli hale gelir ki bu, astla üst ilişkilerinde astın üste karşı mutlak sadakati, üstün de astının karşısında kendisini onun yerine koyabildiği bir ideal dünya kurgulamaya çalışır. Bu toplum sathına yayıldığına piramidin en tepesinde bir hükümdarın bulunduğu ve onun altındaki bütün makam, mevki, görev, kişi, yani herkesin bir şemsiye altında toplandığı, konumların hak ve sorumluluk çerçevesinde değil; temelde sadakat ekseninde tanımlandığı bir sözüm ona organik dünya kurgusudur. Diğerkâmlık üstlerden beklenen bir "erdem" olduğu için onlara geniş bir keyfiyet alanı açar. Organik toplum kurgusu her zaman çalışmış mıdır? Tarihsel olarak büyük oranda çalıştırılmamıştır diyebiliriz. Yani ne sadakat örneği olan kimseler her zaman sadık olmuşlardır, ne de üstlerden beklenen diğerkâmlık hayata geçirilmiştir. Burada sanırım kilit kavram perspektiftir, bu daha ziyade "bakış açısıyla" anlaşılır. O da bizi daha üst bir kategorik tanım olan *yinyang*'a 阴阳 götürür. Yin ve yang aslında nedir? Bir romanda bu çok güzel anlatılmıştır. Verilen örnek bir ağaçtır. Her şeye bakımımızda bir perspektifin bulunduğu yani bir bakış açımızın her zaman bulunduğu ve bu bakış açısına göre her şeyin farklı şekilde anlaşılabilceği karinesine dayanır. Bu haliyle sadakat çok uzağa düşen bir idealden başka bir şey değildir. Örnek şudur: bir ağacın yaprakları gövdesine göre eril olan yang'dır, gövde ise yin'dir. Ama ağacın gövdesi köküne göre yang'dır, kök ki gövdesine göre yin'dir. Bir dal yin'dir, gövde yang'dır. Bir yaprak yeşil ve canlı olduğu için yang'dır, dal ise yin'dir. O yaprağın güneşe bakan ön yüzü yang'dır, arkası yin'dir. Aynı yaprağın içerisindeki damarlar yin olarak düşünülür, yeşil kısımları yang'dır. Dolayısıyla, biraz içine girdikçe her adımda farklılaşabilen bir bakış açısı belirir. Bu tabii düşünce alışkanlıklarının temelindeki yaklaşımı oluşturur. Bu aynı zamanda bir bilme yöntemidir, "*ayrıştırma*"dır. Bu ayrıştırma öncelikle perspektife bağlı olduğu için Batı'da ya da ehli kitap geleneğinde gördüğümüz tahlil eden ve her şeyden önce kategorilere ayırarak sınıflandıran yaklaşımdan farklılaşır.

Özü itibarıyla bilimde de aşağı yukarı zaman ve mekân gibi temel kategorik ayrımlar vardır ama Çin'de bu metafizik bir ikilik fikrinde döner durur. Dolayısıyla Çin'de zihniyeti şekillendiren hususlar nedir diye düşündüğümüzde en tepede az önce söz ettiğimiz yin ve yang vardır, onun altında sosyal yapıyı oluşturan hiyerarşi kavramı, onunla

Kırılan, Hiyerarşinin Hüküm Sürdüğü Ülke: Çin

birlikte hiyerarşiye bağlanan insan ilişkileri vs. sırasıyla gelir. Burada farklılaşan, her durum ve vaziyete göre davranış ve değerlerin değişebildiği bir zihniyettir. Bu bizim ne inançtan kaynaklanan yani dinimizden gelen ve ehli kitap geleneğinin tanımlayıp tasvir ettiği ne de modern aklın ortaya koyduğu "hakikat" fikriyle eşleşmez. Benim naçizane fikrim, en temelde bir zihniyet farkı var ise yaşamın bakış açısına göre değiştiği, hakikatin de en son kertede olmadığı fikrine yol açan bu temel zihniyettir. Pek çok şeyi böyle anlayabiliriz diye düşünüyorum. Ne de olsa bu, 'Çin'de hakikat mutlak surette yoktur' demek anlamına gelmez. Genel geçer "*yasa (li 理)*" ve "*yol 道 (dao)*" kavramları sabitler olarak düşünülebilir. Fakat bunların referansı doğa, niteliği ise harekettir, yani değişkendir. Doğal harekete yaklaşmak pastoral bir mastar verse de toplumsal olayları açıklamak için bir noktada doğadan ayrılmak gerekir. Hakikati, o hakikatle ilişkiye giren kimsenin bakış açısıyla dile getirileceği ve her anlatının da başka bir zaviyeden baktığı için hakikati çok daha çeşitli anlayabileceğimiz sonuca doğru açılırız. Bu açılma çıkış noktasından öyle uzağa savrulur ki artık "ilke" diyebileceğimiz bir şeyden söz edemez hale geliriz. "*Kanun ölür, insan yaşar*" diyen bir anlayış nasıl yorumlanmalıdır? Temelde Çin zihniyetini şekillendiren şey budur. Bu, herkes takdir eder ki oldukça sekülerdir, yani bu dünyayla ilgili bir meseledir. Ama aynı süreçte bu Çin düşüncesinin çıkış noktası nazarında da hep seküler olduğu anlamına gelmez. Gerek metafizik gerekse mistisizm Çin'de çok baskın unsurlardır.

AL: Türk-Çin ilişkilerinin milattan önceki yıllara kadar dayandığını biliyoruz. Büyük Hun Devletinin hükümdarı Mete Han, Çin ile yaptığı savaşlar neticesinde Çin'i yıllık vergiye bağlamıştı. Ancak oğlu Kiok'un Çinli bir prensesle evlenerek bu ülkeyle akrabalık bağı kurmasının ardından sonraki hükümdarlar da Çin etkisinde kalmıştır. Orhun Abidelerinde Bilge Kağan, Çin için "*Çin milletinin sözü tatlı, ipek kumaşu yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak ipek kumaşla aldatıp uzak milleti öylece yaklaştırmış. Yaklaştırtıp, konduktan sonra, kötü şeyleri o zaman düşünürmüş...Tatlı sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldandıp çok çok, Türk milleti, öldün; Türk milleti, öleceksin!*" şeklinde bir uyarıda ve öğütte bulunmuştur. Tarih boyunca Türk-Çin ilişkilerinin bu sözler üzerinden şekillendiğini söylemek mümkün müdür?

G. KIRILAN: Bilge Kağan yazıtı çok önemli bir metin. Hem bizim tarihimizi anlamamız hem de bütün tarihsel süreci, üstüne üstlük tüm

Kırılan, Hiyerarşinin Hüküm Sürdüğü Ülke: Çin

Asya coğrafyasındaki aşağı yukarı kültürel gelişimin nevinin, niteliğini anlayabilmemiz için bana kalırsa çok önemli bir metindir. Tabii çok sade ve yalın bir dille ifade bulan bu anlatı sadece bu kısımdaki, Çin'e dair kısımdan ibaret değildir. Burada temel iki kavram merkez ve çevredir. Bunun yanında daha da önemli olan yaşam biçimleriyle ilişkili olarak yerleşik ve konargöçer yaşamların öncelikle hayattan ne beklediği sorusuyla sınırlanır. Bunların siyasetle olan ilişkileri ve bu siyaset, bir tarafta kandaş ilişkilerle yaşama doğrudan katılımı anlaşılabilirken diğer tarafta yaşamın düzenlenmesi, sınırlandırılması şeklinde kurgulanabilir. Bu noktada, konar-göçer ve yerleşik yaşam dünyası kurgularını iki kavramla anlamaya çalışırım. Biri "askeriye 武" dir. Bu, kuzeyin ve konar-göçerlerin özelliğidir. Ama bu göçebelerin askeriye ibaret olduğu anlamına gelmez. Baskın olan özellikleri onların askeriye açısından daha kuvvetli ve gelişmiş olduklarını gösterir. Aynı şekilde Güney'deki Çin'in özelliği ise "kalemiye 文" dir. *Kalemiye ve Askeriye siyasetin iki temel aracıdır ve aslında ne kuzey kültür çevresinde yani Türk kültür çevresi diyebileceğimiz coğrafya Kalemiyeden azadedir, ne de Kalemiyenin başat olduğu Güney'deki Çin kültür çevresi diyebileceğimiz yerde Askeriye yoktur. Bu ikisi belli oranda yekdiğerinden parçalar barındırırlar ki varlıklarını sürdürebilsinler.* Buradaki temel problem merkez-çevre dikotomisidir. Aslında bu cümleleri biz merkezin neresi olması gerektiği konusundaki bir ön kabule dayandırırız. Çünkü Bilge Kağan'ın sözleri en nihayetinde kendisi tahta çıktıktan, Kapgan Kağan'dan sonra Türk halklarına duyurduğu çağrıda vücut bulur. Bunların pek çoğu bu çağrıya cevap vermiştir. Bir kısmı karşılık vermemiş görünmektedir ki Bilge Kağan'ın akınları, seferleri buna işaret eder. Aynı şekilde Kül Tigin, Tonyukuk için de bu geçerlidir. Burada eğer biz merkezimizi Ötüken ve çevresine koyarsak o zaman periferi dışarıdan nüfuz etmeye çalışan bir şey olarak görünür. Eğer biz bunu eski Çin başkenti Changan'a ya da Luoyang'a koyarsak bu da bunun etkisinin çok geniş coğrafyaya doğru yayıldığı anlamına gelebilir. Çince kaynaklarda toplamda yekdiğerinden nasıl söz edildiği ile Türk Yazıtlarında söz konusu edilen Çin bahsi, metinlerde tuttıkları yer ve atfedilen önem oranında kıyaslanmalıdır. Yazıtlar açık ve nettir, çok dikkatle kafa yorulması ve anlatılması gerekir. Öte yandan tarihsel süreçte gördüğümüz şey konar-göçer halkların, dinamik yaşamlarıyla birlikte sadece Çin'e değil dünyanın pek çok yerine gittikleridir. Bugün Balkanlar'dan Ortadoğu'ya, Kafkaslara, Sibiry'a'dan Tayga'dan Rusya'nın içlerine, Hindistan'ın kuzeyine, İran platolarına kadar çok geniş bir coğrafyaya yayılmış bir

Kırılan, Hiyerarşinin Hüküm Sürdüğü Ülke: Çin

dinamik, gerek pastoral gerek yaylak-kışlak şeklinde, hala dahi öyle yaşam süren insanların dünyada yapageldikleri yok sayılabilir mi? Dolayısıyla şöyle düşünmek daha doğru olur. Ötüken'den Moğolistan platolarından kalkıp da Anadolu'nun batısına kadar dünyanın dört bir yanına kadar Balkanlara dahi ulaşabilecek göç ve fetihlerin, tarih boyunca daha yakında olan Güney'e gitmemiş olmasını beklemek yanlışır. Bu bakımdan şunu anlayabiliriz. Sadece Göktürkler zemininde değil aynı zamanda Mete zamanında, onun daha öncesinde de insanlar, büyük oranda yaşadıkları bozkır ve otlakların bereketi ve insani ilişkilerin gelişimiyle paralel göçler ve fetihler sergilemiştir. Bu dışarı göç vermeyi dışa oğul vermek gibi anlayabiliriz. Mete'nin Çin'in kuzeyindeki Ordos'ta, Sarı Irmak Havzası'nın büyük bölümünü denetim altına almış olması, daha sonra Çinlilerle evlilikler hem bu tarihsel süreç içerisinde hem bugünkü bakış açımıza göre gayet anlaşılabilir. Nitekim biz çok kavmiyetçi bir millet değiliz. Daha çok başka halklarla kaynaşabilme cesaretini gösteren az milletten biriyiz. Bunu dil üzerinden anlayabiliriz. Türklerin ve Türk kültür çevresinden gelen insanların genellikle geç döneme kadar yani 7-8. yüzyıla kadar yazılı metinler bırakmadığını biliyoruz. Ama *Çince imlerle yazılmış Hun beyitleri, daha sonra o coğrafyada hâkim olan Tabgaçların dil doneleri, yine Göktürk yazıtları, Uygurca kaynaklar, sonra Arap harflerinin, Yunan harflerinin, Latin, Kiril ve belki de başka yazıların kullanılması, "kalemîyenin" araca dönüştürülmesi...* Yayıldığı coğrafya oranında cesur bir etkileşim hevesi ve gittiği her yerde siyasetin belirleyicisi olma özelliği. Çin'e de böyle bakmak gerekir, *Moğol devrinde Türklerin konumu ve nihayet Mançuların varlığı bize "kalemîyenin" orada araç olarak kullanıldığını ve "askerîyenin" kurucu konumunu gösterir.* Uygurları ayrı tutarsak, şu durumda, artık Çin'de görünürlüğünü yitirdiği anlaşılın kuzey kültür verileri, üstteki toz katmanını sıyırdığımızda tekrar görünür hale gelebilir. Bu romantik bir söylem olarak düşünülebilir ama sandığımızdan daha çok karşılık bulabileceği yönde işlenmemesi için sebep yok. Ancak Çin'in içlerine katmer katmer yerleşmiş insanlar hangi noktadan sonra Çinli, hangi noktaya kadar Türk kültür çevresinden sayılabilir, kestiremiyoruz.

Tarihsel olarak her göç dalgası yeni bir kültür yükselişine vesile olmuştur. O açıdan baktığımızda Balkanlara kadar gelen bir Türklükten söz ederiz ama kadim Çin topraklarının dışında Çinli olup da kendi kültür donelerini başka yerlere yaymış çok fazla örnek göremeyiz. Bunun istisnası zaman içinde Çin kültür unsurlarını alıp

Kırılan, Hiyerarşinin Hüküm Sürdüğü Ülke: Çin

benimseyen Japonya ve Kore'dir. Daha sonraki dönemde bu, Mançuların adeta Çinliden çok Çinlileşmesi nedeniyle Kuzeye de giyim, kuşam vs. şeklinde yayılmıştır diyebiliriz. Bu problem çok derin ve etraflıca anlaşılması gereken bir problemdir. İdeolojik ve siyasi bakımdan de değerlendirilebilir, sosyolojik açıdan anlaşılmaya çalışılabilir; dikkat edilmesi gereken Türklüğün modern etnisite tanım ve sınırlarıyla anlaşılmasının yetmeyeceğidir. Bunun ortak zeminini daha derinde aramak gerekebilir. Geri dönersek, siyasi bakımdan Çinlilerin, yakınındaki yabancıları uzaktakilere yeğlemediğini görürüz. Bu siyasi bir tutumdur. Çünkü özü itibariyle eğer uzaktakiler ister kültürel açıdan ister siyasi ister ekonomik sebeplerle olsun, Çin'le ilişkilerini geliştiriyorlarsa onlara öncelik verilir. Onlar, çok hediye vs. gibi araçlarla ihtimam gösterilmesi gerekenlerdir. Dönem dönem tarihsel koşullara göre değişiklik gösterir fakat Türk beylerinin Çin'in yakınına gidince daha çok hediye alacaklarını sanmaları önemli bir ayrıntıdır. Kültürel açıklık, bizim tarihsel olarak başka halklarla kıyasladığımızda belirgin bir özelliğimizdir, bu konuda daha keyfi, daha rahat davrandığımız ortadadır. Güneye göçlerin katmer katmer olması, her göçün üzerinden geçen 50-100 yılın ardından, yeni gelenlerin daha önce oraya gitmiş olan insanları Çinli addetmesi aslında temel problemlerden biridir. Günümüz Türk coğrafyasında bu konudaki hassasiyetin artmasını belki de böyle yorumlamalıyız. Aynı şekilde Türkçenin sadece Çin harfleriyle değil, kimilerine göre Tibet, Uygur, Moğol, Göktürk, Kiril, Arap harfleriyle yazılması, dünyada başka bir milletin tarihinde olsa çok önemli bir zenginlik olarak görülebilecek, üzerine çok önemle gidilecek bir unsuru bizim bakış açımızdan ya da ufkumuzdan uzağa nasıl taşır? Tabii çok büyük bir zenginliktir. Çok büyük bir cesarettir. Tersinden düşünürsek onca yolu gelen biz şimdi bugün Ankara'da konuşuyoruz. Ve bu binlerce yıl böylesine dış etkiye açık olan bir milletin temelde dilini koruyarak bu noktaya kadar gelebilmiş olması onun feleğin çemberinden defaatle geçtiğini gösterir. Bu açıdan baktığımız zaman, Çin'in homojenliğinin karşısında bizim heterojenliğimiz bir avantaj mıdır? Bilinmez. Ama Çin yazı dilinin sırları ve konuşma dilinin yalınlaşma özelliğinin çekiciliği yadsınamaz. Hâlihazırda yerleşik kültürde yaygın olan dil, yazı dili ve kültürün dayanaklarını oluşturan bu yazı dili Çince ise bunun yerine başka bir şey koymak mümkün olmamıştır ki tarihsel olarak biz bunun olmadığını, belli oranda bu tarafa doğru gidildiğinde de siyasi saiklerle daha faydalı olacağı düşünülen Çincenin kullanımının arttığını görebiliriz. Bu çerçevede şöyle

Kırılan, Hiyerarşinin Hüküm Sürdüğü Ülke: Çin

diyebiliriz. Çin kültürüne en az Çinliler kadar katkı yapan insanlar Türk kültür çevresinden insanlardır. Bir örnek vermek gerekirse Tabgaç hükümdarlarından, *Xiao Wen* 孝文帝 (467-499: Tabgaçça ya da Türkçe adını bilmiyoruz) belli bir noktada siyasi otoriteyi sağlayabilmek için karar vermek durumunda kalmış -annesinin etkisinde kaldığı söylenir- ve o dönem yaygın olan ve bizim önemli oranda Türkçe açıklayabildiğimiz Xianbei dilinin kullanımını yasaklamış. Bozkır aristokrasisini dışlamış ve yerleşik toprakları incelemiştir. Pulat Otkan hocamızın doçentlik tezi bu süreçteki iktisadi dönüşümü anlatır. Sosyal dönüşüm ise hem öncesine hem de sonrasına yayılır. Bu dönüşüm sürecini bu örnek dışında da görürüz. Neden böyle olur? Öncelikle yerleşik toplumu yönetmenin kolay olduğunu düşünmeliyiz. Bunun karşı savından da siyasi dersler çıkarmalıyız. Ondan sonra üretim, artı değer saklanabilmesi, planlamaların yapılabilmesi yerleşik yaşamda öngörülebilirdir. Çin kültür dairesine temas eden, orada aristokrasi, yönetim, egemenlik içerisinde yer edinmiş olan göçebe menşeli Türk kültür çevresinden ya da Altay kültür çevresinden gelen insanların kültürel açıdan geri kalmışlıklarından değil, siyasi saiklerle çok daha verimli ve yönetilebilir olduğu için Çin topraklarına çekildiklerini düşünmeliyiz. Bugün koşulları artık tükenmiş olan ve bizim için mana atfetmenin ötesinde yeniden üretimi için ne yapacağımızı da pek bilemediğimiz bir miras mevcut. O nedenle Bilge Kağan'ın eleştirisi çok yerindedir. Tarihe düşülmüş bir şerhtir. Ama şayet buradaki şerh gerçekten bu kadar kritik olsaydı bugün biz bunu konuşabiliyor olmazdık.

AL: Gerek Çin zihniyetiyle ilgili soruda gerek bir önceki soruda olsun dilin önemini çok fazla vurguladınız. Dolayısıyla hem Çin hem Türk toplumu için dili muhafaza edersek kültürümüzü de muhafaza edebiliriz diyebilir miyiz?

G. KIRILAN: Tabi. Bu tartışmasızdır. Ama tabi muhafaza biliyorsunuz ki edilgen bir tavidir. Korumak da öyledir. Dilin temel işlevi nedir diye sorarsanız düşünürler çözümleme yapma kapasitesi olduğunu söyleyecektir. Türkçe bu açıdan çok gelişmiş bir dildir. Üstüne üstlük tarihsel süreç içerisinde açık olmasından kaynaklı olarak farklı kültür çevreleriyle etkileşime girmiş, yaşadığı kavram türetme sorununu Arapçadan, Farsçadan ya da başka dillerden aldığı kavram ve sözcüklerle tamamlamıştır. Bunları da içselleştirmiş, kullanmakta da hiçbir beis görmemiştir. Hem siyasi arenada hem gündelik yaşam içerisinde dışarıdan gelenleri kullanmak konusunda

Kırılan, Hiyerarşinin Hüküm Sürdüğü Ülke: Çin

biz hiçbir zaman dışlayıcı, reddeden bir tavır içerisinde olmamışız. Yani Türk halkları açısından söyleyelim. Üstüne üstlük henüz tam olarak bilmediğimiz bir gerçeklik var. Daha Türk dillerinin bir sözlüğü yapılmış değil. Burada bir kıyaslama yapacak olursak kimilerine göre İngilizcede, ona başka dillerden girmiş olan sözcüklerle birlikte 600 bin kadar sözcük var. Söz varlığından söz ediyoruz; maddi varlığından, kabiliyetinden söz etmiyoruz. O onu etkiliyor muhakkak. Çincede yaklaşık 50-60 bin kadar sözcüğün olduğu düşünülür. Bunun 40-45 bin kadarı bilinir. Bunun onda biri kadarı günlük yaşamın hemen hemen bütün işlevini görür. Bizim büyük Türkçe sözlükte 30 bin kadar sözcük vardır. Ama bu ne kadar sözcüğü kapsar? Yani hangi kültür çevresinin sözcüğünü? Mesela az önce söyledik, Tuva Türkçesinin, Uygurcanın vs. dillerin sözcükleri var mıdır? Bunlar burada değildir. Biz bunları toplamış mıyız? Henüz yapmış değiliz. Bunları toplarsak biz nasıl bir söz varlığına ulaşırız? İçinde çok farklı kültür çevrelerinin, inanç sistemlerinin olduğu çok daha zengin bir şey olabilir. Kullanıma alınmaları daha büyük bir sorun. Bu salt söz varlığından hareketle çok anlaşılabilir değildir de Türkçenin kabiliyetini Çince ile kıyasladığımızda zaman ve bakının güçlü oluşu hemen görülür. Yani biz bir şey söylediğimiz zaman bunu kimin söylediği ve bunun nasıl bir zaman dilimi içerisinde etken mi edilgen mi yoksa farklı bakı özellikleriyle mi ifade edildiğini açıkça görebiliriz. O yüzden Türkçede fiiller çok önemlidir. Fiillere eklenmiş ekler de aşağı yukarı olayın ne olduğunu hızla anlaşılır kılar. Bunun karşısındaki Çince, yalınlaşma özelliğiyle her bir heceye bir anlam atfederek ve bunların birbirleriyle ilişkisini çoğu durumda muğlak bırakarak anlatır; bakı vs. özellikleri çoğunlukla okuyucuya ya da dinleyiciye bırakılır. Biz bağlamı tespit etmeyi tercih ederken onlar tasvir edip bu bağlama yani söylenmek istenen şeye ilişkin fikrin dinleyici ya da okuyucu tarafından tahmin edilmesini beklerler. Bu bakımdan şöyle diyebiliriz: Türkçe sözlü kültürün en güzel araçlarından bir tanesidir. Çince de yazılı kültürün çok başarılı bir aracıdır. Biraz abartarak söylersek bu iki kültür alanı, iki dil dizgesinde kendi ilgi alanlarını, yaşam pratiklerini ortaya koymuştur. Bana kalırsa, anadilim olduğu için belki Türkçe daha kabiliyetlidir; ama ortalama bir Çinliye sorsak o da bizde çok sözcük var diyecektir. Bu aslında, bu şekilde kıyaslanamaz. En ağır felsefe metinlerinin iki dildeki en iyi çevirilerine, yine en iyi uzmanların bakması gerekecektir belki de... Dilin kabiliyeti, becerisi ve kültürü taşıma özelliği onun kıvraklığından kaynaklanır. Bu bakımdan Çince çok kıvrak değildir.

Kırılan, Hiyerarşinin Hüküm Sürdüğü Ülke: Çin

Söz dizimi özellikleri bunu gösterir. Türkçeyse daha kıvraktır, dantele benzer; dikkatli kullanıldığında kişiyi mantığa doğru meyle zorlar. Çince de dizilim önemlidir, yan yana gelen imlerin arasındaki bağlar sıkı değildir; dinleyen, okuyan kimse boşlukları kendi doldurur. Aynılaştan dünyada dil bakımından vasat bir derinlikte yaşar gideriz.

AL: Yeryüzünün en eski yerleşik kültürüne sahip ülkelerinden biri olarak Çin'in varlığını bu zamana dek devam ettirmesinin sebepleri neler olabilir?

G. KIRILAN: Sanırım bu sorunun cevabı ilk elden sorunun kendinde saklı görünüyor. Yani ama burada tabii yerleşik kültür, en eski gibi kavramlara çok müspet bir anlam atfetmiş oluyoruz. Bunda bir beis yok ancak Çin'in varlığını bu zaman dek devam ettirmesinin sebepleri arasında bana kalırsa öncelikle dışarıdan çok beslenmiş olması gelir. Ama bu beslenme süreci nasıldır? Bizim Türk kültür çevresinden, Türk halklarından örnek verirsek Türk halklarının dinamik yaşamının çeşitli kültür daireleriyle teması, tabiri caizse onların içine nüfuz etmesi ve etkin etkileşiminin karşısında Çin tam tersini bir örnek olarak ortaya koymaktadır. Dolayısıyla burada yerleşik olması, en eski olmasından ziyade ister isteyerek isterse tarihsel koşulları uyarınca dışarıdan beslenmesinden kaynaklanmaktadır. Ama bu her zaman çok istekle yaptığı bir şey midir? Çoğunlukla isteyerek yaptığı bir şey değildir. Çin Seddi buna karşı duruşunun en önemli sembolik işaretlerindedir. Bizim şiiirimize dek giren haliyle "*Çin Duvarı*" bir engeldir, bugün Çinliler içinse azmin bir işareti. Çin Seddi kültürel etkileşimi durdurmuş mudur? Durduramamakla birlikte siyasi bağlamda yaşanan ani çarpımları yavaşlatacak bir yastık görevi görmüştür diyebiliriz. Aynı şekilde Batı Asya ya da Türkistan coğrafyasından gelen etkileri de belli oranda yine coğrafi koşullar sınırlandırmıştır. Eski Çin'in coğrafi ve kültürel sınırlarını düşünelim. Batıda Kokonor (Qinghai) Platosu, onun yanında Tibet, kuzeyde Moğolistan Platosu ve Gobi, bunların arasında Gansu Şeridi, gerisindeyse Taklamakan Çölü. Gansu Şeridi'nden gelen maddi manevi unsurlar Çin'e nüfuz etmeden önce bir süre için dışarıda kalmışlardır. Bu da çoğunlukla Çin'e dışarıdan gelen etkinin anlaşılmasında, yorumlanmasında, yeniden tanımlanarak yerleştirilmesinde zaman kazandırmıştır diyebiliriz. Bu bakımdan öncelikle dışarıdan ve özellikle Kuzeydeki Türk kültür çevresinden gelen etkinin çok önemli olduğunu görüyoruz. Zira Çin'de dinamizm gördüğümüz her sürecin, yani Çin'in her yükseliş döneminin

Kırılan, Hiyerarşinin Hüküm Sürdüğü Ülke: Çin

Kuzeyden gelen somut göçlerle ilişkili anlaşılması gerektiğini düşünüyorum. Tabi bu etki modern öncesi dönem için geçerli.

AL: Han Çinli veya Huaxia millet anlayışı neyi ifade etmektedir? Çin'de tarih boyunca gayri Çinli unsurlara olan yaklaşım nasıl şekillenmiştir?

G. KIRILAN: Bu konuda çoğunlukla başka araştırmacılarla hemfikir olamıyoruz ama Tayvanlı Zhang Zhiyün adlı bir âlimin anlattığı şekliyle Huaxia 华夏 içerisindeki Hua adı "Huashan 华山"dan, yani bir dağdan gelir. Xia 夏 "yaz" anlamındadır ve hem Xia Hanedanı'ndan yani Çin'de ilk devleti kuran Xia'dan hem de daha sonra bunun neşet ettiği coğrafyaya ve onun kuzeyine verilen addan gelir. "Hua" aslen "cevhər" demektir ve zamanla "çiçek" imiyle değişmeceli kullanılmış ve Çin'e "merkezdeki çiçek bahçesi" yakıştırmasıyla yerleşikleşen bir addır. Dolayısıyla Çin'in iki kaynaklı bir kimliği olduğu görülür. Daha önce de söylediğim gibi daha sonra Hunlarla ve Türklerle eşleşen Di kavmi ile Xia ve Zhou ilişkilidir. Bir üçüncü ad Han'dır. Han ise yine "Hanshui 汉水"den geliyor olmalıdır. O da bir akarsu adıdır. Coğrafi bir isimdir. Öte yandan millet anlayışı modern bir kavramdır. 20. Yüzyılın başında erken dönem uluslaşma sürecinde Çin kültürünün kökleriyle ilgilenenler çoğunlukla ister yerli ister yabancı ister doğulu ister batılı ister kuzeyli olsun bu halkları bir çerçeve içinde anlamaya çalışmışlardır. Buna da "dört yabancı (siyi guan 四夷观)" derler. Buradaki problem, "dört yönde yaşayan yabancılar" Çin siyasi dairesinin içinde sayılırlar. Yani Çinlilere göre "Çinlidirler".

Çin'in ufkuna girmiş olan ve tarih kayıtlarına geçmiş olan yabancı halkları biz nasıl göreceğiz? Yoksa Çinlilerin söyleyegeldiği gibi bunlar ezelden beri zaten Çin'in azınlık halklarıydı şeklinde mi anlayacağız? Azınlık da modern bir kavramdır. Her ne kadar Çin kaynaklarında "sayıca az olan insanlar" anlamında bir tabir kullanılsa da bunların yine de onların nazariyesinde yabancı çerçevesinde görülmesi gerekir. Çinli olmayanlara karşı yaklaşımdan az önce bahsettik. Uzaktakini yakına çekebilme ve özü itibarıyla siyasi açıdan denetim altına alabilme, kültürel açıdan da farklılaşmasına müsaade etmeme şeklindedir. Yeknesaklaşma, niteliksel olarak değil sadece şeklen çeşitlenmenin özendirilmesi, gerçek farkların törpülenmesi tarih boyunca olmuştur.

AL: Çin siyasi düşünce ve felsefesinin ana hatları nelerdir?

Kırılan, Hiyerarşinin Hüküm Sürdüğü Ülke: Çin

G. KIRILEN: Son sözü baştan söyleyeyim; *Çin'de siyaset dindir*. Siyasi araçların, dolaylı araçların kullanımı incelikli yöntemlerle geliştirilmiştir; bunlarsa ibadet gibidir. Yani siyaset başat kavramdır ve bugün için de ekonomiyle yarışır düzeydedir. Ama bu insanların bizdeki gibi politik oldukları manasına gelmez. Ekonomi geliştiği oranda siyasa kendine daha geniş alanlar bulma imkânına kavuşur. Her ne kadar bunun siyaset değil de bir kültür özelliği olduğu söylene de yaşamın kendisini şekillendiren, en yakın ilişkilerinden en uzağına dek gözlemleyebildiğimiz dolaylı eylemlerin belirleyici oluşudur. Bugün Çin'in iç ve dış siyasetinde doğrudan, sert ve hatta kıyıcı eylemlerinin belirgin olduğu söylenecektir. Ama bu noktaya nasıl geldiği düşünülürse sözlerim daha iyi anlaşılabilir. Siyasi ve felsefi düşüncenin ana hatları, az önce de değindik, sıra düzen ya da hiyerarşi diyeceğimiz ve merkezinde bir tek kişinin ve aslında bir tür oligarşinin olduğu, onun altında yapısı itibarıyla mutlak, dokusu bakımından organik olan bir piramidin bulunduğu, bu piramidin her yeni durum ve olguya göre yeniden şekillendiği, ancak tepedeki kısımların çok fazla değişmezken unsurların değiştiği bir resim ortaya koymaktadır. Burada doğrudan ve keskin hareketler kopmalara yol açacağı için hareketin hızıyla yönü öncelikle bağlamın ve koşulların hazırlanmasıyla mümkün kılınmaktadır. Dolaylılık Çince "*aldatmaca, kandırmaca*" anlamındaki "*qi 奇*" ile anlaşılmalıdır, bu siyasetin öncelikli aracıdır. Diğer kavram hiyerarşidir ve buna formunu verense törenselliştir. Çoğunlukla bizim anlamakta güçlük çekmemiz, hiyerarşiye eşitlik zaviyesinden bakmamızdan kaynaklanır. Bozkırda, sadece keçe duvarlarla ayrılan toplum, hak katında eşitlikle sağlama alınan bir söylemi de benimsemiştir; öte yanda ast üst ilişkilerinin keskin kurallara bağlanıp katman katman kabardığı, yapısı itibarıyla mutlak ancak unsurları kıvrak olan bir piramitle arasında gerilim de belirginleşir. Bu bakımdan Çin düşüncesinin temel kavramı nedir dersiniz hiyerarşi diyebilirim.

AL: *Çin'de öğrenim gören yabancı öğrenci sayısı fazla mıdır? Yabancı öğrencilere sağlanan burs, konaklama vb. imkânlar nasıldır?*

G. KIRILEN: Hatırlanacak olursa Çin önemli bir süre kapalı bir rejim uygulamıştır. Dışa açılmayla birlikte hem kendini tanıtmak hem kendi kültürünün daha çok bilinmesi ve dolayısıyla etki alanlarını geliştirebileceği araçlara yönelmiş, Çince öğretiminin de yaygınlaştırılması doğrultusunda yatırım yapmaya başlamıştır. Bu

Kırılan, Hiyerarşinin Hüküm Sürdüğü Ülke: Çin

çerçevede Çin'in gerek devlet eliyle gerekse üniversiteler ve diğer kurumlar aracılığıyla yurtdışından gelecek öğrencilere verdiği burs sayısı gittikçe artmaktadır. Daha da artar mı onu kestiremiyoruz. Çünkü hâlihazırda bir çekim merkezi haline gelmiş durumda. Öğrenciler gerek eğitim kariyerleri gerekse iş kariyerleri açısından Çin'i bir şans olarak daha fazla görüyorlar. Çok kalkınmış, iş imkânlarının çok olduğu yerler var. Eğer büyük devlet olmak istiyorsanız zaten bunu yapmanız gerekiyor. O sebeple burslar, başka ülkelerle kıyasladığımızda oldukça iyi durumda. İmkânları da aşağı yukarı ortalama Çinli öğrencilerin sahip olduğu imkânlardan daha iyi diyebiliriz.

AL: "Çin tarzı sosyalizm", "Çin tarzı piyasa ekonomisi" şeklinde örneklendirebileceğimiz "Çin tarzı" söylemini nasıl değerlendiriyorsunuz?

G. KIRILEN: Bunun gerçekten var olduğunu kabul etmemiz gerekir. Ne olursa olsun iş yapma alışkanlıkları içerisinde her alanda Çin'e özgü unsurları görmek mümkündür. Ama bu, örneğin, piyasa ekonomisinin alışkanlıkları ya da uygulamalarının dışında bir şey midir? Bence değildir. Aşağı yukarı onun içerisinde bir yere tekabül etmektedir. Yine Çin tarzı dediğimiz şey sosyalist söylemin dışında bir şey midir? Bence yine sosyalist söylemin bir bölümü içinde anlaşılabilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus daha çok bunların araçsallaştırılması meselesidir. Temel gaye kalkınma, halkın refahının artırılması, siyasi, askeri ve ekonomik güçtür. Bu tartışma, özü itibarıyla sosyalist bir rejimden dışarıya açık, piyasacı bir rejime doğru hareket ederken belli aşamalarda kendi içinden eleştirilerle karşılaşmıştır. Bu eleştiriler de "taşları yoklayarak dereyi geçmek" gibi metaforlarla bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Ama geldiğimiz noktada aşağı yukarı dünyadaki pek çok insanın da düşündüğü gibi "*Bu nasıl sosyalizm? Bu bildiğiniz kapitalizm!*" diyerek ifade ettiği eleştirileri kendi insanları da dile getirmektedir. Bu eşikte "Çin tarzı" ortaya çıkmaktadır. Devlet kapitalizmi, kendi halkına karşı ortaya koyduğu bir açıklama olarak görülebilir. Zira kapitalizmin en sevmeyeceği şey devlet kapitalizmi olmalıdır.

Genel plandan baktığımızda sosyalist doktrin şunu söyler: egemenlik proleteryanındır. Sosyalist rejimlerde emekçiler iktidarı bir parti vasıtasıyla ellerinde tutar. Oysa pratikte bunu yapan bir oligarşidir. Dolayısıyla eğer siz işçiyse bulduğunuz yerin sahibi olabilirsiniz. İşçi nerededir, fabrikadadır. Eğer Çin dünyanın fabrikası

Kırılan, Hiyerarşinin Hüküm Sürdüğü Ülke: Çin

olursa üretimden gelen iddiası ve gücüyle dünyanın iktidarına talip olabilir. Çok yalın ve iç kamuoyuna kendi pozisyonunu açıklamak açısından çok yerinde bir açıklama. Ama Çin'in dışından baktığımızda bu çok ürkütücü görünür. Dolayısıyla buna dikkatli bakmak gerekir. Bu argümanın Çin'deki 1,5 milyara yakın insanı ikna etmediği tartışma konusudur. İş yapma alışkanlıkları açısından perspektiften bahsettik. Sürekli bakış açısını kendince meşrulaştırarak değiştiren ve bu yeni duruma göre uyum sağlayan ve adapte olan siyasi aklın, işletmecilik için de geçerli olduğu görülecektir ve bu yüzden "ilkelere göre davranması" beklenemeyebilir. Buradan hareketle hipokrasinin yaygınlaşabileceği düşünülebilir. Bütün kalkınma vs. çerçevesinde ortaya konan anlatının daha farklı amaç ve gayeleri örten bir şey olduğu söylenebilir. Konfüçyüs'ün sözlerinden, "*Devletin yaptıklarını halkın bilmesine gerek yoktur*" şeklinde özetleyebileceğimiz söz hala yerli yerindedir. O yüzden "Çin tarzı sosyalizm" sosyalizmden mi yoksa Çin tarzından mı besleniyor ve beslenecek; önümüzdeki süreçte "Çinli" unsurları daha belirgin olarak mı göreceğiz yoksa sosyalist argümanlar bir başka dalgayla geri mi gelecek, sanırım her ikisi de araçsallaştığı için, her ikisi de ihtiyaç duyulduğu oranda kullanıma alınacak. Zira *siyaset bir boşluk gibidir. Bu boşluğu nasıl doldurursanız o kendisini öyle inşa eder.* Kant'ın hukuk için yaptığı tanım da budur. Kutadgu Bilig'de geçer: "*Bana inanmayın, bana güvenmeyin!*" "*Benim için boştur...*" der. Dolayısıyla pratik, gündelik hayatın ihtiyaçları çoğunlukla ilkelere çok bağlı kalmak durumunda olmayabilir. O yüzden önümüzdeki sürecin çok daha pragmatik işleyeceğini ve Çin'in de yapageldiği şeylerin hemen hemen hepsini yine yapmaya devam edeceğini düşünebiliriz. Yani benim gördüğüm kadarıyla, naçizane fikrim: bizdeki ya da dünyanın pek çok yerindekine benzer bir demokratikleşme süreci çok olabilir görünmüyor. Ama bunu tabi Çin halkları, Çin'de yaşayan halklar, bunların içerisinde nüfus ve ekonomik etkileri sınırlı olmakla birlikte Uygurlar, Tibetliler, Moğollar da var. Onlar karar verecek.

AL: Çin'in İpek Yolu projesi kapsamında bir kültür ihracı da yaptığını söyleyebilir miyiz? Yurtdışında ve bilhassa projenin ilişkili olduğu ülkelerde Çin, kültürünü ve dilini yayma faaliyetleri yürütmekte midir?

G. KIRILAN: Muhakkak öyle olmalıdır. Çünkü dünyanın ikinci büyük ekonomisinden bahsediyoruz. Devasa bir nüfus söz konusudur. Çin kültürünü nasıl yayabilir onu bilemiyorum. Çünkü o,

Kırılan, Hiyerarşinin Hüküm Sürdüğü Ülke: Çin

İslam coğrafyasında dünya algı ve kurgusu bakımından bizim ihtiyaçlarımızı karşılar derinlikte değildir, benim naçizane fikrim bu. Etkilemeye çalıştığı dünya satında İngilizceyle, İslam coğrafyasında Arapça ve Farsçayla, Türkistan'da Türkçeyle ve Rusçayla ve hatta albenisi malum İspanyolcayla dahi yarışabileceğini sanmıyorum. Bu hem dilin zorluğundan hem de albenisinin sınırlı oluşundan kaynaklanıyor. Bir de bir dili öğrenmek o kültüre bağlanmakla aynı şey değil. Diğer yandan Çinceyi yaygınlaştırma konusunda dünyanın dört bir yanında Konfüçyüs Enstitüleri kuruluyor. Ama sanırım ortada enteresan bir açmaz var. Çin'in nüfusu çok büyük ve bu nüfusun iş ve istihdam şansı Çin sınırlarını aşmak zorunda. Hepimiz biliyoruz ki çeşitli bölgelerde Çin, çok çeşitli bir yelpaze içerisinde farklı projelerle işler yapmakta. Buralarda da çoğunlukla Çinlileri istihdam etmeye çalışıyor. Öyleyse benim zaman zaman Konfüçyüs Enstitüsündeki hocalara ya da ilgili heyetlerle birebir ilişkilerde gündeme getirdiğim bir soru gündeme geliyor: "*Dünyanın dört bir yanından yabancılar iyi derecede Çince öğrenirse Çinliler işsiz kalmaz mı?*", "*Neredeyse bütün dünya gençliği kültür kiblesini batıya sabitlemişken nasıl olacak da Çince İngilizcenin önüne geçecek?*" Tabi ikinci soruya genellikle yanıt, "*Öyle bir gayemiz yok. Biz hegemon güç olmayacağız. Sadece kendimizi anlatmaya, tanıtmaya çalışıyoruz.*" şeklinde geliyor. Uygulamaya baktığımızda çokça yatırım yapılan Konfüçyüs Enstitüleri çoğunlukla düşünülen verimlilikte değil. Tabi onların ne tür bir verimlilik hedeflediğini bilemiyoruz; stratejik hedefleri nedir? Ortalama yılda kaç kişiye orta ve ileri düzey Çince öğretme gayesindeler? Bu rakamları bilemiyoruz, gerçekleşme oranlarını da tabi. Ama Çince öğrenmenin bizdekine benzer çekiciliği veya popülaritesiyle paralel bir ilginin dünyanın pek çok yerinde olduğunu, insanların Çinceye yöneldiğini, pek çoğunun Çince öğrenmek için çok çaba harcadığını söyleyebiliriz. Ama ileri düzey Çince öğrenenlerin bunun içerisinde çok olduğunu düşünmüyorum. Buna onların da çok fazla ihtiyaç duyduğunu ya da istediğini düşünmeyebiliriz. Zira Çin'e ve Çinceye karşı belli düzeyde bir sempati oluşturmak onlar için kâfidir. Düşünün, Çince kolay bir dil olsa, bir, iki yıl içinde bu dili ileri düzeyde öğrenebiliyor olsak, dünyanın dört bir yanından insanlar hem ana dillerini bilecekler ve de genç arkadaşlar bir de batı dili (çoğunluk için İngilizce) biliyor olacaklar. Dünya genelinde milyonlarca genç derginin baş editörü kadar Çince biliyor olsa nasıl olur bir düşünün. Bu insanların önemli bir kısmının demokratik ülkelerden olduğunu düşünün.

Kırılan, Hiyerarşinin Hüküm Sürdüğü Ülke: Çin

Bu arada kendi kültürlerini yaygınlaştırmaya çalışırlar mı? Tanıtmaya çalışabilirler. Bu kültür tanıtımını soft power çerçevesinde anlarsak dünyanın hemen hemen her yerinde pek çok etkinlik yapıldığını biliyoruz. Ama Amerikan kültür emperyalizminin yarattığı etkiye benzer bir etki olur mu? İslam'ın manevi çekim gücüne ulaşılabilir mi? Bir de bunu hedefliyorlar mı? Sanmıyorum. Bir miktar sempati yeterli. Bu da şaşırtıcı bir konu değil midir? İnsan gücü vs. kültürün tanıtılması için bu kadar para yatırılırken, çıkan sonucun o oranda olmaması. Ya da şöyle bir başka örnek düşünelim. Bir K-Pop örneği neden yok? Bunun iç sebepleri tabii ki olabilir. Nasıl yapılacağına dair alışkanlıklar, işlerin tepeden aşağı yürümesi gibi faktörler de düşünülebilir; ama gerçekten istiyorlar mı? Düşünebiliyor musunuz? Öyle bir gün gelir mi? *Türkiye'de ya da herhangi bir yerde yaşayan biri babasına gidip; "Ben Konfüçyüsçü oldum!" der mi? Ama tam tersi vakidir. "Ben Müslüman oldum!" diyen sanırım az değil.* Bu derinlik açısından karşılaştırılabilir; inanç açısından bunlar kıyas götürür şeyler değildir. Ama önümüzdeki 30-40 yıl içinde ortalama insan farkındalığı modern akılla geleneksel manevi birikimin tanımladığı derinlikte karşılık aramaya devam edecek mi? İşte bu önemli bir soru. Kısalan cümleler, yarım yamalak kanaatler, beşerî duyguların kadükleşmesi ve küçücük parçalara bölünen sağduyu ve alıklaşma... Burada belki şunu akılda tutmamız gerekir. Ortalama kutsiyet affettiğimiz kutsal kitaplarımızla, dini sembollerle olan manevi ilişkimiz, insani değerlere karşı saygılı, ihtimamlı tavrımız acaba orada kendi kültür donelerine karşı var mıdır? Eğer yoksa ne olmuştur? Eğer var olduğunu düşünüyorsak bunun örtük oluşunu nasıl izah edebiliriz? Bu başka bir tartışma konusudur. Aradaki fark bana kalırsa derinlik farkıdır. Bir dili öğrenmekle kültür değişmez, sempati oluşur ki bunun için de dil öğretmeye gerek yoktur. Bir ülkenin başarılı bir serüven sergilemesi yeter.

AL: Son yıllarda Türk-Çin ilişkilerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

G. KIRILAN: Son yıllarda Türk-Çin ilişkilerinde tabii ki neyi nasıl kıyaslayacağımızı bilemiyoruz ama ekonomik ilişkilerin gelişimine paralel bir biçimde dünyanın, araçların, uçuşların, uçakların artışıyla paralel bir gelişim var. Bu çok çeşitlenmiş midir? Belli alanlarda çeşitlenmiştir. Çok rasyonel midir? Çok rasyonel olduğunu düşünmüyorum. Her iki taraf açısından arkasında politika ve strateji var mıdır? Belli oranda tabii ki vardır. Bunlar çatışır mı? Belli oranda çatışır. Yaşadığımız çağda hemen hemen neo-liberal siyasi dalga

Kırılan, Hiyerarşinin Hüküm Sürdüğü Ülke: Çin

içerisinde ekonomik girişim özgürlüğü gibi hızlı gelen dalgalar varken bu süreçleri modernist akılla hızlıca planlayıp hayata geçirmek pek mümkün olmuyor. O yüzden yaşadığımız çağ modern sonrası çağ diye anlatılıyor. Bizim bunu daha etraflıca anlamamız lazım, ama ne olsa 2000 yıldır etkileşimi olan, komşu olan iki milletiz. Çok daha geriye gider bu aslında. 4000 yıldır diyebiliriz ki bu iki kültür yan yana olmuş, pek çok kez çatışmış ve bu etkileşim biliyorsunuz ki iki taraflıdır. Bu etkileşim her zaman belli bir dinamizm yaratmıştır. Tarihsel perspektiften anlamaya çalışırsak bu yine iki kültür çevresinin yükselişine paralel bir görünüm arz eder. Bugün Çin'in etkinliği daha yüksektir. Daha uzun soluklu bir yürüyüş ortaya koymakta, hatta bu bir koşu. Ama diğer tarafta bizim tecrübemiz de azımsanmaz. Çünkü bizim girdiğimiz, pek çok tecrübe edindiğimiz kulvara onlar girmemiştir. Demokrasi en önemlisi.

AL: Türkiye'deki Çin araştırmaları hangi seviyededir?

G. KIRILEN: Gittikçe arttığını görebiliyoruz. Düzenlenen toplantılarda, bu alana yönelen akademisyenler ekonomi, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler vb. her alandandır. Ancak ideal düzeyde midir? İdeal diyemeyiz. Bu bizim bir özelliğimiz. Hırslı, ferasetli gidebiliriz biz Yörükler olarak. Yetişiriz diye düşünüyorum. Ama Çin'i anlamak sorunları çözmeyi getirir mi yanı sıra? Onu bilemiyoruz. Her hâlükârda bu alana çokça insan gücü yatırımı yapılmalı. Her şeyin yanında da bilgi paylaşımının daha koordineli bir hale getirilmesi gerekir kanaatindeyim. Ortak bir anlatıya da ihtiyacımız var. Ben elimden geldiğince yapmaya çalışıyorum bunu.